

10. Full-time werkende paren in Nederland. Ontwikkeling en samenstelling 1977-2002¹

Wouter VAN GILS en Gerbert KRAAYKAMP

Radboud Universiteit Nijmegen, Vakgroep Sociologie / ICS. E-mail: w.vangils@maw.kun.nl

Abstract. In dit artikel wordt de stijging bestudeerd van het aantal voltijd werkende paren in Nederland. Hiervoor wordt een opeenstapeling van 13 cross-sectionele bestanden gebruikt afkomstig van het beroepsbevolkingsonderzoek van het CBS over een periode van 25 jaar (N = 478.044 huishoudens). Allereerst blijkt dat de waargenomen groei van het aantal voltijd werkende paren vooral is toe te schrijven aan cohortvervanging; personen geboren vanaf de jaren vijftig hebben in steeds sterkere mate een voorkeur voor een huishouden waarin beide partners voltijd werken. Daarnaast wordt de compositie van de groep voltijd werkenden bestudeerd over de tijd (zowel periode als cohort). Voltijd werkende paren blijken voornamelijk jonge individuen zonder kinderen van wie de vrouw relatief hoog is opgeleid. Verder wordt een verandering van deze situatie waargenomen; vrouwen uit voltijd werkende paren worden steeds jonger en hoger opgeleid. Tevens gaat het voltijd werken van beiden over de periode 1977-2002 en over geboortecohorten steeds minder vaak samen met de aanwezigheid van jonge kinderen in het huishouden.

Trefwoorden: voltijd werkende paren; trendanalyse; geboortecohorten; arbeidsdeelname.

---

¹ Dit onderzoek is mede mogelijk gemaakt doordat het Centraal Bureau van de Statistiek de Arbeidskrachtentellingen op huishoudniveau heeft ontsloten middels een onsite werkplek in Heerlen. Tevens danken wij Tanja van der Lippe, Wout Ultee, Paul de Graaf en junioronderzoekers van de vakgroep Sociologie te Nijmegen voor hun waardevolle commentaar op eerdere versies van dit artikel.

Full-time working couples in the Netherlands. Trends and composition (1977-2002). In this article, the demographic trend towards an increase of full-time working couples in the Netherlands is discussed. We employed a stacked data set of large-scale labour force surveys collected by Statistics Netherlands ranging from 1977 till 2002 (N = 478.044 Dutch households). First, we described the trend in the full-time working of partners. It is concluded that the increase of full-time working partners is mainly due to cohort succession; people born from the 1950's onwards increasingly prefer a full-time working household arrangement compared to both traditional or combination households. Second, we studied the composition of households where both partners are employed full-time. Full-time working couples seem to predominantly consist of young individuals without children of whom the wife is relatively high educated. We also examined the changing of this composition over time. We observed that over time women from full-time working couples got younger; the negative effect of young children became more negative, and the group more and more consists of higher educated women.

Keywords: full-time working couples; trend analysis; birth-cohorts; labour participation.

10.1. Inleiding

Het traditionele huishouden met een mannelijke kostwinner was tot in de jaren zeventig dominant in Nederland. Zo bedroeg het percentage traditionele kostwinnerhuishoudens in 1977 nog altijd meer dan 70 procent. In de laatste twee decennia van de 20ste eeuw hebben een aantal ontwikkelingen geleid tot een substantiële wijziging van deze situatie. Het stijgende opleidingsniveau, de economische groei, de vraag naar parttime werknemers in de jaren tachtig, de vrouwenemancipatie en de groei van kinderopvangmogelijkheden hebben vooral het werken van vrouwen, en daardoor het tweeverdienerschap positief gestimuleerd. Deze ontwikkelingen hebben hoofdzakelijk geleid tot een stijging van het aantal combinatiehuishoudens: paren waarin beiden partners werkzaam zijn en ten minste één persoon parttime werkt (Keuzenkamp en Oudhof, 2000; Van der Lippe, 2001; Van Praag en Niphuis-Nell, 1997). Echter, een gelijktijdige stijging is te vinden onder het aantal paren dat ervoor kiest om beiden voltijd te werken. Zo is het aantal huishoudens waarin beide partners voltijd deelnemen aan de arbeidsmarkt gestegen van acht procent in 1977 naar 12 procent in 1986 en beslaan zij ongeveer 15 procent van alle paren in de jaren negentig (Hooghiemstra, 1997). In dit opzicht lijkt in Nederland de arbeidsdeelname van vrouwen en de deelname van paren in het bijzonder eenzelfde ontwikkeling door te maken als in andere geïndustrialiseerde landen. Een groeiende deelname van vrouwen op de arbeidsmarkt leidt tot meer combinatiehuishoudens én meer voltijd werkende paren. Sociaal beleid gericht

op de deelname van vrouwen aan het arbeidsproces resulteerde in Scandinavië bijvoorbeeld al in een participatiegraad van meer dan 80 procent (Gornick en Meyers, 2003). De stijging van het aantal voltijd werkende paren in Nederland heeft tot dusver relatief weinig wetenschappelijke aandacht gekregen. Er is veel aandacht voor de arbeidsparticipatie van vrouwen, de ongelijke kansen van vrouwen op de arbeidsmarkt en voor de taakverdeling tussen man en vrouw (Blossfeld en Hakim, 1997; Hakim, 1995; Van der Lippe en Van Dijk, 2001). Naar de vorming van een huishouden waarin beide partners een volledige baan combineren met huishoudelijke verplichtingen heeft tot op heden echter weinig onderzoek plaatsgevonden. Dit is opmerkelijk aangezien in een dergelijk huishouden de verdeling van betaald werk tussen partners relatief gelijkwaardig is, maar tegelijkertijd de afstemmingsproblemen ten aanzien van familieverplichtingen en zorgtaken zeer pregnant lijken. Eerder internationaal onderzoek toont aan dat toenemende deelname van vrouwen aan betaald werk vaak niet samengaat met het afnemen van de zorg voor kinderen en andere huishoudelijke taken (Drobnic, Blossfeld en Rohwer, 1999). Ook blijft er in een huishouden waar beide partners veel tijd besteden aan betaalde arbeid minder tijd over voor andere activiteiten, zoals vrijetijdsbesteding en sociale interactie met familieleden (Breedveld, 2000; Gershuny en Sullivan, 1998; Moen en Sweet, 2003; Schor, 1991). In deze zin kan de stijging van het aantal voltijd werkende paren worden beschouwd als een concrete bedreiging van de waardering voor de familie en haar directe sociale omgeving. Dit roept de vraag op welke paren er nu eigenlijk voor kiezen om beiden voltijd te werken. Men zou kunnen vermoeden dat een dergelijk huishouden qua compositie niet substantieel verschilt van een combinatiehuishouden waarin één van de partners of beide partners parttime werken. In hoeverre dit het geval is onderzoeken we in dit artikel.

Ten eerste bestuderen we op welke wijze de groei van het aantal voltijd werkende paren in Nederland tot stand is gekomen in verhouding tot het aantal traditionele kostwinnerhuishoudens en de combinatiehuishoudens. Specifiek gaan we in dit artikel na in hoeverre we met cohort- dan wel periode-effecten de groei van het aantal voltijd werkende paren kunnen verklaren. We stellen de vraag in hoeverre de groei van het aantal voltijd werkende paren is toe te schrijven aan keuzes gemaakt door personen uit de jongere geboortecohorten (cohorteffect), en/of in hoeverre het beide voltijd werken samenhangt met een ontwikkeling die zich onder alle paren in Nederland heeft voltrokken (periode-effect). De eerste onderzoeksvraag luidt: *In welke mate is de stijging van het aantal voltijd werkende paren te verklaren door cohort- en/of periode-effecten?*

Ten tweede gaan we in dit artikel nader in op de samenstelling van de groep voltijd werkende paren; welke paren kiezen voor een dergelijk werk-zorg-arrangement? Enkele studies van het Sociaal en Cultureel Planbureau (Hooghiemstra, 1997; Van Praag en Niphuis-Nell, 1997) geven een voorzichtige beschrijving van de voltijd werkende paren in Nederland, meestal gebaseerd op één meetjaar. Voltijd werkende paren blijken veelal te bestaan uit jongere, en middelbaar tot hoogopgeleide personen. Daarnaast zijn de meeste van deze paren (nog) kinderloos. Bij de geboorte van een eerste kind daalt het aantal paren dat voltijd blijft werken aanzienlijk. Belangrijk nadeel van het bestaande onderzoek is het beschrijvende karakter (geen multivariaat design) en de beperking tot één meetmoment. Hierdoor valt op basis van deze studies niets te zeggen over het relatieve belang van de bovenstaande individuele kenmerken, en ook niets over mogelijke veranderingen in de compositie van deze groep over de tijd. Immers, het feit dat het voltijd werken van paren tussen 1977 en 2002 is toegenomen, zegt niets over de al dan niet evenredige groei onder specifieke bevolkingsgroepen (jongeren, hoger opgeleiden en ouders met kinderen). Daarom luidt onze tweede onderzoeksvraag: *In hoeverre is er sprake van een verandering in de compositie (naar leeftijd, opleiding en aanwezigheid van kinderen) van voltijd werkende paren over de tijd?*

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden, benutten we in dit artikel de resultaten van 13 grootschalige surveys over de periode 1977-2002 van het Centraal Bureau voor de Statistiek. De data waar het om gaat zijn representatief voor de Nederlandse beroepsbevolking. Met de gegevens is het mogelijk om voor een periode van 25 jaar de trend naar meer voltijd werkende paren te beschrijven en vragen over de mogelijk veranderende compositie te beantwoorden.

10.2. Theoretische achtergrond: De trend naar meer voltijd werken

10.2.1. Socialisatie in een bepaalde tijdsperiode: Cohorteffecten

Ter verklaring van de trend naar meer voltijd werkende paren, als gevolg van cohorteffecten, maken we een onderscheid tussen structurele en culturele kenmerken van de periode waarin een persoon is opgegroeid. Deze twee macrosociologische aspecten beschrijven enerzijds de institutionalisering (structureel) van de levensloop en anderzijds de collectieve opvattingen (cultureel) over de inrichting van het persoonlijk leven (Buchmann, 1989; Liefbroer en Dykstra, 2000).

De kern van een cohortverklaring voor veranderingen is dat gemeenschappelijke socialisatie-ervaringen verschillen tussen cohorten (Inglehart, 1977, 1997). Personen geboren in een cohort delen overeenkomstige ervaringen die kenmerkend zijn voor de tijd waarin zij zijn opgegroeid. Deze formatieve jaren zijn voor elk cohort verschillend en zijn blijvend van invloed op het denken en doen van personen gedurende de rest van het leven (Mannheim, 1964). Als gevolg hiervan kan voor paren uit een bepaald geboortecohort de keuze om beide voltijd te werken aantrekkelijker zijn dan voor paren uit een ander cohort. Hierbij is cohortvervanging de motor van een veranderingsproces: oudere generaties sterven uit en jongere generaties met andere socialisatiekenmerken komen erbij. Naarmate er meer cohorten bijkomen die 'modern' zijn gesocialiseerd, zowel qua omstandigheden (structuur) als qua waarden (cultuur), neemt het deel in de bevolking dat positief staat ten opzichte van voltijd werkende paren toe.

Allereerst denken we dat een aantal structurele kenmerken van invloed is op de trend naar meer voltijd werkende paren. Zo is in de jaren tachtig, gedurende de laagconjunctuur, de arbeidsdeelname van vrouwen sterk gestimuleerd. Daarnaast heeft de groei van kinderopvangmogelijkheden sinds de jaren tachtig een krachtige impuls gegeven aan de arbeidsparticipatie van vrouwen (Van der Lippe, 2001). Personen geboren na 1960 zijn derhalve opgegroeid in een tijd waarin het betaald werken van vrouwen steeds gangbaarder was/werd. Van deze personen verwachten we daarom dat zij vaker kiezen voor een relatie waarin beide partners voltijd werken; dit in vergelijking tot personen uit oudere geboortecohorten.

Ten tweede zijn ook culturele kenmerken van een cohortspecifieke socialisatie relevant bij het verklaren van een stijging van het aantal voltijd werken paren. Meer specifiek onderscheiden we een algemene ontwikkeling naar individualisering en daarnaast de vrouwenemancipatie. Onder het proces van individualisering verstaan we dat traditionele bindingen en overtuigingen los worden gelaten en dat aan waarden die de eigen verantwoordelijkheid en de autonomie van de persoon onderstrepen meer gewicht wordt toegekend (Kuijsten, 2000). Individualistische oriëntaties zijn het meest kenmerkend voor personen geboren na 1950 (Becker, 1992; Inglehart, 1990; Peters en Felling, 2000; Van den Akker, Halman en De Moor, 1993). Het gevolg op het terrein van gezinsvorming lijkt te zijn dat men een maakbare levensloop nastreeft (Beck en Beck-Gernsheim, 1995; Elzen, 2002; Liefbroer en Dykstra, 2000). Een vanzelfsprekend gevolg van het nastreven van individuele keuzes is het loslaten van traditionele relatievormen; een grotere voorkeur voor voltijd werken van beide partners kan dan het gevolg zijn.

Ook de vrouwenemancipatie heeft gevolgen gehad voor de arbeidsdeelname van vrouwen en daarmee voor de trend naar meer voltijd werkende paren. Vooral personen uit geboortecohorten van na 1960 zijn opgegroeid in een tijd waarin het betaald werken van vrouwen cultureel steeds meer was/werd geaccepteerd. Opvattingen over het combineren van werk en zorg versoepelden vooral in de jaren zeventig en tachtig als gevolg van de Tweede Feministische Golf. Vrouwen werden en bleven daardoor langer actief op de arbeidsmarkt, ook na de geboorte van het eerste kind (Hooghiemstra, 1997). Tevens speelde de ontwikkeling van anticonceptiemiddelen een rol waardoor het krijgen van kinderen meer gepland kon plaatsvinden (Pott-Buter en Tijdens, 1998).

Uit bovenstaande redenering, over structurele en culturele veranderingen, volgt de hypothese dat personen die zijn geboren na 1960 vaker zullen kiezen voor een relatie waarin beide partners voltijd werken in vergelijking tot personen geboren voor 1960 (*hypothese 1a*).

10.2.2. Iedereen verandert mee: periode-effecten

De groei van het aantal voltijd werkende paren in de periode 1977-2002 kan tevens het gevolg zijn van een brede maatschappelijke verandering. Het gaat dan om een ontwikkeling die ervoor zorgt dat het voltijd werken van partners onder alle sociale groepen meer geaccepteerd is geraakt (periode-effect). Wederom onderscheiden we structurele en culturele factoren.

Ten eerste heeft zich in de periode 1977–2002 een aantal structurele veranderingen voorgedaan. Om te beginnen zijn door de onderwijsexpansie steeds meer personen hoger opgeleid. Tegelijkertijd is, naast de algemene werkgelegenheids groei van de jaren negentig, in het bijzonder de arbeidsvraag voor vrouwelijke hoogopgeleiden in het laatste kwart van de 20ste eeuw sterk gegroeid (CBS, 2005). Ook de stijging van het aantal kinderopvangmogelijkheden sinds de jaren tachtig heeft het voor veel vrouwen mogelijk gemaakt om buitenshuis te werken. Als gevolg van deze structurele veranderingen is de verwachting dat een stijging van het aantal voltijd werkenden zich binnen alle cohorten voordoet.

Een culturele uitleg voor een periode-effect gedurende 1977 en 2002 is gerelateerd aan het eerder bij cohortverandering veronderstelde fenomeen van individualisering. Onder invloed van modernisering verliezen traditioneel vastgelegde opvattingen die zijn verbonden met instituties voor veel mensen hun vanzelfsprekendheid. Het proces van secularisering is hier een belangrijke indicator voor individualisering in de periode na 1960 (Dekker, De Hart en Peters, 1997; Te Grotenhuis, 1999). Door het verdwijnen van traditionele opvattingen, die

vaak zijn gebaseerd op het geloof, geldt naar verwachting voor iedereen dat relaties steeds meer op grond van individuele opvattingen worden vormgegeven.

Uit bovenstaande redenering volgt de hypothese dat personen in 2002 vaker zullen kiezen voor een relatie waarin beide partners voltijd werken in vergelijking met personen in 1977 (*hypothese 1b*).

10.2.3. Cohort, periode en leeftijd: lineaire afhankelijkheid

Een tot nu toe niet besproken verklaring voor de stijging van het aantal voltijd werkende paren is gelegen in een leeftijdseffect. Het voltijd werken van beiden vindt vooral plaats aan het begin van de carrière. Wanneer het aandeel jongeren in de samenleving stijgt kan dit voor een groei van het aantal voltijd werkende huishoudens zorgen. Het rekening houden met leeftijdseffecten is in een opzet met gestapelde cross-sectionele bestanden echter problematisch aangezien cohort, periode en leeftijd lineair afhankelijk zijn; zo is het jaar van meting minus de leeftijd van een respondent gelijk aan zijn/haar geboortjaar. De onmogelijkheid om de drie effecten vanwege deze lineaire afhankelijkheid tegelijkertijd te schatten wordt ook wel het identificatieprobleem of APC-probleem genoemd (Blalock, 1966, 1967).

Eén oplossing voor het identificatieprobleem is mogelijk door de assumptie te hanteren dat één van de tijdsdimensies geen of weinig invloed uitoefent. In ons geval is het zo dat, wil de leeftijd van personen van invloed zijn op de trend naar meer voltijd werkende paren, de leeftijdsgroep waarin het voltijd werken het meest populair is, over de periode 1977-2002 in omvang moet zijn toegenomen. Dit is niet het geval. In de periode 1977-2002 is de groep 20-30-jarigen juist serieus kleiner geworden. Men spreekt hierbij wel van ontgroening (Garssen, 2003). Een leeftijdseffect biedt derhalve geen verklaring voor de stijging van het aantal voltijd werkende paren sinds 1977. Dit laat onverlet dat in gestapelde cross-sectionele bestanden de invloed van leeftijd zal doorklinken in het cohorteffect. Zo bevinden personen uit de jongste cohorten in de laatste surveys zich allen in een levensfase waarin het voltijd werken vaak voorkomt. In de trendanalyse controleren we daarom voor levensfase-effecten om zodoende de storende invloed van leeftijd zoveel mogelijk te vermijden (Glenn, 1980).

10.3. Theoretische achtergrond: compositie voltijd werkende paren

Onze tweede onderzoeksvraag richt zich op mogelijke veranderingen in de compositie van de groep voltijd werkende paren over cohorten en tijdsperiodes.

Achtereenvolgens formuleren we hypothesen over veranderingen van de invloed van leeftijd, de aanwezigheid van jonge kinderen en het opleidingsniveau van beide partners.

10.3.1. Leeftijd en voltijd werkende paren

Allereerst lijkt de keuze van partners om allebei voltijd te werken sterk samen te hangen met de levensfase. Uiteraard is het vormen van een relatie leeftijdsafhankelijk, waarbij veelal na het 20ste levensjaar stabiele partnerrelaties worden aangegaan (Liefbroer en Dijkstra, 2000). Tegelijkertijd gaan veel personen na het afronden van de opleidingsloopbaan werken in een volledige baan. Doorgaans zullen partners daarna gedurende verschillende opeenvolgende levensfasen gezamenlijk tot de beslissing komen om als paar al dan niet voltijd te blijven werken. De algemene veronderstelling is daarom dat oudere paren over het algemeen minder vaak beide voltijd zullen werken. De vraag die vervolgens naar voren komt, is of deze negatieve invloed van leeftijd over geboortecohorten en/of tijdsperioden is toegenomen, afgenomen of gelijk gebleven.

Personen geboren na 1960 zijn gesocialiseerd met meer moderne opvattingen over het werken van vrouwen en over de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor het gezin. Ten gevolge van deze socialisatie is te verwachten dat paren uit jongere geboortecohorten tot op latere leeftijd zullen kiezen voor voltijd werken van beiden. Een ander aspect dat voor personen uit de jongere cohorten samenhangt met de leeftijd is de toegenomen duur van de onderwijsloopbaan. Doordat mensen steeds later het reguliere onderwijs verlaten, is de gemiddelde leeftijd bij relatievorming gestegen, waardoor ook voltijd werkende paren gemiddeld gezien ouder zullen zijn. Al met al verwachten we dat het negatieve leeftijdseffect over cohorten minder negatief wordt, oftewel, de gemiddelde leeftijd van voltijd werkende paren is in de jongere geboortecohorten hoger dan in de oudere cohorten (*hypothese 2a*).

In de periode 1977-2002 is de maatschappelijke acceptatie van het voltijd werken van beide partners toegenomen. Het werken van vrouwen, de combinatie van zorg en arbeid en de gemeenschappelijke verantwoordelijkheid van mannen en vrouwen voor het gezinsleven zijn in deze tijdspanne meer en meer gemeengoed geworden (Hooghiemstra en Pool, 2003). De verwachting is derhalve dat paren hierdoor langer voltijd blijven werken, hetgeen per definitie leidt tot een stijging van de gemiddelde leeftijd. Uiteraard speelt hierbij ook de vraag naar arbeid een rol. Op basis van de sterk toegenomen werkgelegenheid in de jaren negentig (in vergelijking met de jaren tachtig) is te verwachten dat ook hierdoor

de gemiddelde leeftijd van voltijd werkende paren is gestegen. We veronderstellen derhalve dat het negatieve leeftijdseffect tussen 1977 en 2002 minder negatief wordt, oftewel dat de gemiddelde leeftijd van voltijd werkende paren in 2002 hoger is dan in 1977 (*hypothese 2b*).

10.3.2. Kinderen en voltijd werkende paren

Een breed levende opvatting is dat het voltijd werken van beide partners moeilijk samengaat met de zorg voor jonge kinderen. Onderzoek toont aan dat vooral de aanwezigheid van jonge kinderen de arbeidsparticipatie van vrouwen aanzienlijk remt (Henkens, Grift en Siegers, 2002). Echter, niet voor alle paren zal de geboorte van een kind betekenen dat een van beide partners stopt met betaalde arbeid. De keuze waarvoor paren met kinderen zich gesteld zien, is die van het traditionele kostwinnersmodel versus een combinatiehuishouden, of een voltijd werkend arrangement. De vraag die we daarom beantwoorden is of de negatieve invloed van het hebben van kinderen over geboortecohorten en/of tijdsperiodes is toegenomen, afgenomen of gelijk gebleven.

Wederom geldt dat personen geboren na 1960 intensiever zijn gesocialiseerd met moderne opvattingen over het betaald werken van vrouwen en de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor het gezin. Tegelijkertijd worden de opvattingen over de schadelijke werking van kinderopvang buiten het gezin steeds minder negatief (Hooghiemstra en Pool, 2003). De gedachte is daarom dat personen uit de jongere geboortecohorten positiever zijn over de combinatie werk en zorg voor kinderen, dan personen uit oudere cohorten. We verwachten dan ook dat paren uit de jongere geboortecohorten eerder kiezen voor het voltijd werken met kinderen, dan paren uit de oudere geboortecohorten (*hypothese 3a*).

Een contrasthypothese met betrekking tot kinderen bij voltijd werkende paren vindt zijn oorsprong in het uitstellen van de kinderwens. De gedachte achter deze hypothese is dat voltijd werkende paren steeds vaker betaald werken zullen laten prevaleren boven het verlangen naar kinderen. In ieder geval zullen zij het krijgen van kinderen uitstellen tot beide in hun beroeps carrière een relatief stabiele positie hebben bereikt. Aangezien in het geval van fertiliteit (te lang) uitstel leidt tot afstel (Beets, 2004) is de verwachting dat over cohorten het negatieve effect van het hebben van kinderen nog negatiever wordt, oftewel het aantal voltijd werkende paren dat kinderen heeft, is in de jongere geboortecohorten lager dan in de oudere cohorten (*hypothese 3b*).

In de periode 1977-2002 is onder de gehele bevolking de houding ten aanzien van kinderopvang en betaald werken van vrouwen gemoderniseerd. In de jaren

zeventig heeft nog zo'n 70 procent bezwaar tegen kinderopvang als de vrouw gaat werken, terwijl dat in 2002 is gedaald naar 37 procent (Hooghiemstra en Pool, 2003). Een belangrijke structurele ontwikkeling in deze periode is verder nog de sterke uitbreiding van het aantal kinderopvangplaatsen (Portegijs, Boelens en Keuzenkamp, 2002; Van Praag en Niphuis-Nell, 1997). Beide ontwikkelingen maken het voor voltijd werkende paren gemakkelijker om te kiezen voor kinderen, ook als zij allebei voltijd willen blijven werken. De verwachting is daarom dat het negatieve effect van het hebben van kinderen tussen 1977 en 2002 minder negatief is geworden, oftewel in 2002 zullen meer voltijd werkende paren kinderen hebben dan in 1977 (*hypothese 3c*).

10.3.3. Opleiding en voltijd werkende paren

Een derde veronderstelling is dat het al dan niet voltijd werken van partners in een huishouden sterk samenhangt met opleidingsniveau. Een hoog opleidingsniveau geeft personen goede mogelijkheden op de arbeidsmarkt en bovendien gaat een hoog opleidingsniveau relatief vaak samen met een moderne houding ten aanzien de arbeidsdeelname van vrouwen. De vraag die dan naar voren komt, is of de positieve invloed van opleiding over geboortecohorten en/of tijdsperioden is toegenomen, afgenomen of gelijk gebleven.

Voor zowel hoog als laag opgeleide personen geldt dat zij die na 1960 zijn geboren intensiever zijn gesocialiseerd met moderne opvattingen over het betaald werken van vrouwen en de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor het gezin dan personen geboren voor 1960. Een belangrijke nuancering van deze gedachte is echter dat hierdoor moderne opvattingen van de voornamelijk hoog opgeleide elite gemeengoed zouden zijn geworden onder de gehele Nederlandse bevolking, inclusief de laag opgeleiden. Er heeft dan als het ware een overdracht van moderne opvattingen tussen de sociale lagen plaatsgevonden. Een gevolg van deze redenering is dat over cohorten het positieve effect van opleiding op het voltijd werken van paren minder positief is geworden, oftewel het gemiddeld opleidingsniveau van voltijd werkende paren is in de jongere geboortecohorten lager dan in de oudere cohorten (*hypothese 4a*). Een redenering die haaks staat op de zojuist genoemde hypothese is dat het voltijd werken van paren over geboortecohorten steeds elitairder is geworden. Hoog opgeleide tweeverdieners zijn dan slechts een lichtend voorbeeld voor andere hoog opgeleide generatiegenoten en helemaal niet voor de laag opgeleiden uit hun cohort, waardoor het positieve effect van opleiding over de geboortecohorten toeneemt (*hypothese 4b*).

Eenzelfde redenering is te hanteren voor eventueel veranderende opleidings-effecten over de periode 1977-2002. Als moderne opvattingen over werk en

gezin meer in alle sociale groepen ingeburgerd zijn geraakt, is het gevolg dat over de tijd het effect van opleiding op voltijd werken van paren moet zijn afgenomen. De verwachting is dan dat tussen 1977 en 2002 het positieve effect van opleiding op het voltijd werken van paren minder positief is geworden, oftewel in 1977 is het opleidingseffect op voltijd werkende paren groter dan in 2002 (*hypothese 4c*). De contrasthypothese daarentegen luidt dat het voltijd werken over deze tijdsperiode steeds elitairder is geworden. Wederom geldt dan dat hoogopgeleide voltijd werkenden voornamelijk een voorbeeld zijn voor andere hoogopgeleide paren in de Nederlandse samenleving en niet zozeer model staan voor leden uit alle lagen van de bevolking. Het effect van opleiding op voltijd werken van paren neemt dan over de periode 1977-2002 toe (*hypothese 4d*).

10.4. Data en onderzoeksopzet

Voor de beantwoording van de onderzoeksvragen gebruiken we 13 gestapelde cross-sectionele databestanden van het Centraal Bureau voor de Statistiek waarin informatie over arbeidsmarktdeelname is opgenomen op huishoudniveau. Het betreft achtereenvolgens de Arbeidskrachtentelling (AKT) van 1977, 1981, 1983 en 1985, en de Enquête Beroepsbevolking (EBB) van 1990, 1992, 1995, 1996, 1997, 1998, 2000, 2001 en 2002. De Arbeidskrachtentellingen zijn onderzoeken onder de Nederlandse bevolking van 15 jaar en ouder, de bevolking in tehuizen en inrichtingen uitgezonderd. De steekproef is gebaseerd op een verzameling van telregisters van de Volkstelling 1971 (CBS, 1978). De EBB is vanaf 1992 gestandaardiseerd en wordt jaarlijks afgenomen onder de Nederlandse bevolking vanaf 15 jaar en ouder (1990 is later door het CBS vergelijkbaar gemaakt). Bij het trekken van de steekproef wordt gebruik gemaakt van het geografisch basiskader van het CBS. Vanaf 1999 is het ontwerp van de EBB gewijzigd onder invloed van een sterke groei van de vraag naar kwartaalcijfers over de arbeidsmarkt: tot 1999 was de EBB een eenmalige enquête bij de respondent thuis, vanaf dat jaar een roterend panelonderzoek waarbij één face-to-face enquête wordt afgenomen en vervolgens nog viermaal een telefonische enquête.

Uit deze databestanden zijn alle man-vrouw paren geselecteerd in de leeftijd van 21 tot en met 55 jaar (beide partners vallen in deze range). Dienstplichtige militairen zijn uit de dataset verwijderd. De argumentatie voor de leeftijdsselectie berust op het feit dat we onderzoek willen doen naar de keuze voor voltijd werken bij paren in de actieve beroepsbevolking. Personen jonger

dan 21 jaar hebben vaak nog geen stabiele relatie en maken niet altijd deel uit van de beroepsbevolking als zij nog studeren. Personen boven de 55 jaar zijn verwijderd omdat in Nederland de arbeidsdeelname in de groep van 56 tot 65 jaar zeer gering is. Veel personen in deze leeftijdscategorie zijn vervroegd met pensioen of zijn met de VUT. Ook is een groot deel onvrijwillig door arbeidsongeschiktheid buiten het arbeidsproces beland (WAO). Hierdoor is voor paren ouder dan 55 jaar onderzoek naar de beslissing om voltijd te (blijven) werken niet erg relevant. In totaal bestaat de dataset na deze selectie uit 478.044 huishoudens voor de periode 1977 tot 2002. Omdat de Arbeidskrachtentellingen substantieel meer records bevatten dan de Enquête Beroepsbevolking is in de multivariate analyse gewogen naar het gemiddeld aantal huishoudens over alle surveys; deze weging garandeert de assumptie van een gelijke verdeling van cases over alle metingen (Pelzer, Eisinga en Franses, 2001). Na weging heeft elk meetjaar een gemiddeld aantal paren van 36.773.

Onze afhankelijke variabele is het verdienertype van een huishouden, weergegeven in tabel 1. Om verdienertypen te kunnen vaststellen, is voor betaalde arbeid de urengrens van het CBS aangehouden (Reemers, 2003). Minder dan 12 uur werk is de categorie 'geen werk', van 12 tot 35 uur gaat het om 'parttime werk' en 35 uur of meer is 'voltijd werk'. Er is vervolgens gekozen voor een indeling van paren in vier categorieën: 1) het traditionele kostwinnerhuishouden bestaande uit een verdienende man, 2) de geenverdieners, waarbij beide partners geen werk hebben of minder dan 12 uur per week werkzaam zijn, 3) de voltijd werkenden waarbij beide partners 35 uur of meer werken en 4) het combinatiehuishouden, waarbij een van de partners voltijd werkt en de ander parttime, de beide partners parttime werken, of de man minder en de vrouw meer dan 12 uur werkt.

Voor de hoogte van de opleiding² onderscheiden we vijf niveaus: 1) primair (basisschool), 2) laag secundair (lbo/mavo), 3) hoog secundair (mbo/havo/vwo), 4) laag tertiair (hbo) en 5) hoog tertiair (wo). De leeftijd van respondenten is als continu kenmerk gemeten, terwijl voor de meting van kinderen in een huishouden 1) geen kinderen, 2) kinderen in de leeftijd van nul tot vier jaar en 3) kinderen ouder dan vier jaar wordt onderscheiden; het betreft hier

---

² Tot 1978 hanteerde het CBS een onderwijsclassificatie die is gebruikt tijdens de volkstelling in 1971. Vanaf 1978 zijn de opleidingsgegevens gecodeerd volgens de Standaard Onderwijsindeling (SOI). Het belangrijkste verschil tussen beide is dat het leerlingwezen en de vakbekwaamheid vanaf 1978 als MBO worden geteld in plaats van LBO. Via het schakelschema van het CBS zijn de opleidingsgegevens uit 1977 gecodeerd naar de SOI-78.

Tabel 1. Aandeel verdienerstypen 1977- 2002 op basis van arbeidsmarktparticipatie in Nederland in procenten, ongewogen (leeftijdselectie 21-55 jaar)^a

	1977	1981	1983	1985	1990	1992	1995	1996	1997	1998	2000	2001	2002
Traditioneel	71,7	66,7	63,6	63,7	49,4	48,6	44,7	43,8	41,8	39,5	36,9	34,6	32,2
Combinatie	13,3	16,5	18,2	19,1	28,3	31,7	36	37,4	39,1	41,6	44,4	47,3	50,9
Volgtijd werkkenden	8,0	8,7	8,8	8,7	12,7	14,3	13,9	13,9	14,8	15,3	13,4	14,4	13,6
Geenverdieners	7,0	8,1	9,4	8,7	9,6	5,4	5,5	4,9	4,3	3,6	5,2	3,9	3,2
	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
Aantal paren	61.020	95.515	56.334	53.120	29.558	22.800	25.546	23.569	23.390	21.304	22.629	21.792	21.467

^a minder dan 12 uur betaalde arbeid = geen werk; 12 tot 35 uur = parttime; 35 uur of meer = voltijd.
Bron: Arbeidskrachtentellingen 1977-1985 (CBS); Enquête Beroepsbevolking 1990-2002 (CBS).

thuiswonende kinderen. De twee tijdsdimensies zijn als volgt gemeten: periode drukt het jaartal van meting uit, beginnende bij nul (1977 = 0); het geboortecohort is het gemiddelde van de geboortejaren van beide partners gecentreerd rond 1950.

10.5. Toetsing van de hypotheses

Om de kans te schatten dat partners behoren tot een voltijd werkend paar vergelijken we voltijd werkende paren met andere paren, te weten: traditionele kostwinners, combinatiehuishoudens en geenverdieners. We maken daarbij gebruik van multinominale regressiemodellen. Deze modellen lijken sterk op een logistische regressie maar staan meer categorieën toe op de afhankelijke variabele (Long, 1997). De vergelijking met de geenverdieners wordt niet getoond, omdat deze inhoudelijk minder interessant is.

10.5.1. Toetsing eerste onderzoeksvraag: trendanalyse

Tabel 1 laat zien dat het percentage voltijd werkende paren over de periode 1977-2002 toeneemt van ongeveer acht procent in 1977 naar 15 procent eind jaren negentig waarna het aandeel iets daalt tot 14 procent aan het begin van de 21ste eeuw. De percentages zijn ongewogen en vergelijkbaar met cijfers van het CBS; het gaat vanaf de jaren negentig om ongeveer 500.000 paren in Nederland (CBS, 2005).

Vooraf duidelijk is de enorme daling van het aandeel traditionele kostwinnershuishoudens te zien. In verhouding kiezen steeds meer paren voor een andere werkverdeling, meestal een combinatiehuishouden.

Multivariate toetsing: trendanalyse

In *tabel 2* is de invloed van de tijd waarin men leeft (periode) in competitie met de invloed van het jaartal waarin een paar is geboren (cohort). We controleren voor levensfase door de aanwezigheid van kinderen te beschouwen. Te zien zijn de odds ratios van de multinominale logistische regressieanalyse voor voltijd werken enerzijds en het behoren tot een traditioneel kostwinnershuishouden of een combinatiehuishouden anderzijds. Allereerst kijken we naar het periode-effect in model 1. We constateren dat de kans op het behoren tot een voltijd werkend paar in vergelijking met het behoren tot een traditioneel kostwinnershuishouden toeneemt vanaf 1977. In 2002 was de kans dat iemand behoorde tot een voltijd werkend paar in vergelijking met het traditionele huishouden 3,8 maal zo groot als in 1977. Bij de vergelijking tussen het

Tabel 2. Multinominale regressieanalyse – het voltijd werken van paren ten opzichte van een traditioneel kostwinnershuishouden en een combinatiehuishouden verklaard door periode- en cohorteffecten (odds ratios)

	traditioneel – voltijd		combinatie – voltijd	
	1	2 [†]	1	2 [†]
Constante	-2,195**	-1,553**	-0,513**	-0,150**
Periode				
1977 (ref)				
1981	1,168**	1,127**	0,881*	0,868
1983	1,247**	1,107**	0,812**	0,758**
1985	1,222**	0,995	0,761**	0,671**
1990	2,304**	0,946	0,746**	0,389**
1992	2,636**	0,835**	0,752**	0,335**
1995	2,789**	0,729**	0,644**	0,250**
1996	2,857**	0,713**	0,624**	0,235**
1997	3,178**	0,763**	0,631**	0,232**
1998	3,475**	0,789**	0,614**	0,217**
2000	3,267**	0,688**	0,504**	0,170**
2001	3,737**	0,740**	0,509**	0,164**
2002	3,797**	0,737**	0,447**	0,143**
Geboortecohort paar				
1921-1930 (ref)				
1931-1940		1,360**		1,177**
1941-1950		1,851**		1,599**
1951-1960		4,047**		2,386**
1961-1970		9,699**		4,900**
1971-1980		17,732**		7,892**
(Nagelkerke) R ²	9,9%	21,6%	9,9%	21,6%
N	478.044	478.044	478.044	478.044

* = significant (p<0,05); ** = significant (p<0,01).

† = model gecontroleerd voor levensfase (aanwezigheid van kinderen in huishouden).

Bron: Arbeidskrachtentellingen 1977-1985 (CBS); Enquête Beroepsbevolking 1990-2002 (CBS).

combinatiehuishouden en de voltijd werkende paren is een negatief periode-effect zichtbaar; de kans dat beide partners voltijd werken neemt in vergelijking met het combinatiehuishouden over de tijd af. Tussen 1977 en 1995 daalde de kans om voltijd te werken voor paren bijvoorbeeld met 55,2 procent (1/0,644) ten gunste van de keuze voor het combinatiehuishouden.

In model 2 voegen we het cohort waarin paren zijn geboren toe aan de analyse. Hier is te zien dat de stijging van het aantal voltijd werkende paren goed is te verklaren door een cohorteffect; personen uit jongere cohorten kiezen in vergelijking tot personen uit oudere geboortecohorten veel vaker voor een voltijd werkend huishouden. Zo is de kans voor paren geboren tussen 1960 en 1970 om voltijd te werken in vergelijking tot een traditioneel kostwinnershuishouden meer dan negen keer zo groot. Tegelijkertijd zien we dat wanneer we rekening houden met de tijd waarin paren zijn geboren de positieve invloed van tijdsperiode verdwijnt; er blijkt dan over de periode 1992 tot 2002 zelfs sprake van een daling ten opzichte van traditionele huishoudens. Ook als we de keuze om al dan niet voltijd te werken vergelijken met de keuze voor een combinatiehuishouden is vast te stellen dat de kans dat een partner tot een voltijd werkend paar behoort tussen 1977 en 2002 onder controle van cohortinvloeden sterker negatief wordt. De keuze om te combineren is in vergelijking tot voltijd werken over geboortecohorten duidelijk aantrekkelijker geworden. De trend die we waarnemen in tabel 1 lijkt dus gedragen te worden door paren geboren in jongere cohorten; zoals model 2 in tabel 2 laat zien. Tegelijkertijd zien we dat over de periode 1977-2002 de keuze van paren steeds vaker valt op het combinatiehuishouden. Hiermee vinden we ondersteuning voor hypothese 1a (cohorteffect) en moeten we hypothese 1b (periode-effect) verwerpen.

10.5.2. Toetsing tweede onderzoeksvraag: compositie

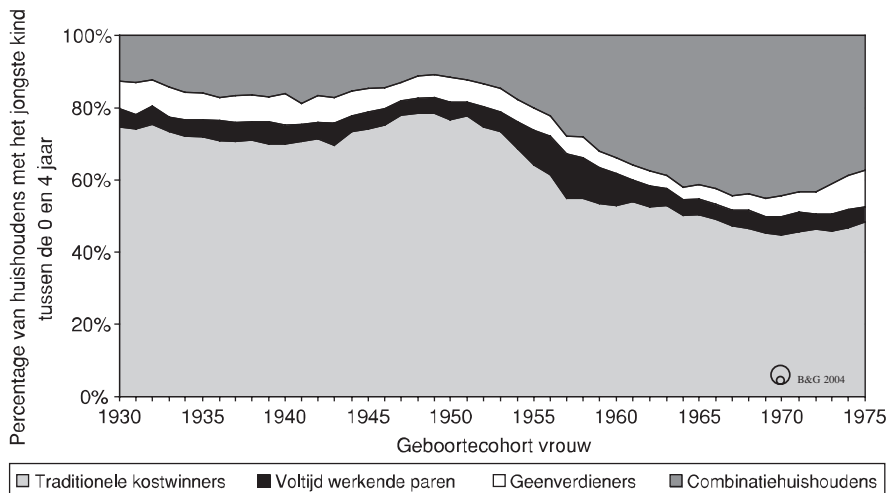
In deze paragraaf gaan we na in welke mate drie inhoudelijke kenmerken van paren samengaan met voltijd werken en of deze samenhang verandert over geboortecohorten en over de periode 1977-2002.

Figuur 1 laat zien in welke huishoudens er kinderen in de leeftijd van 0 tot 4 jaar aanwezig zijn en of deze verdeling over de tijd is veranderd, gemeten aan de hand van het geboortjaar van de vrouw. We zien dat het percentage voltijd werkende paren met jonge kinderen relatief stabiel blijft op ongeveer vijf à acht procent met uitzondering van vrouwen geboren eind jaren vijftig. Het percentage traditionele kostwinnershuishoudens met jonge kinderen neemt na 1950 sterk af, terwijl het percentage combinatiehuishoudens waarin jonge kinderen aanwezig zijn stijgt; van tien procent in geboortecohort 1950 tot bijna 45 procent in geboortecohort 1970.

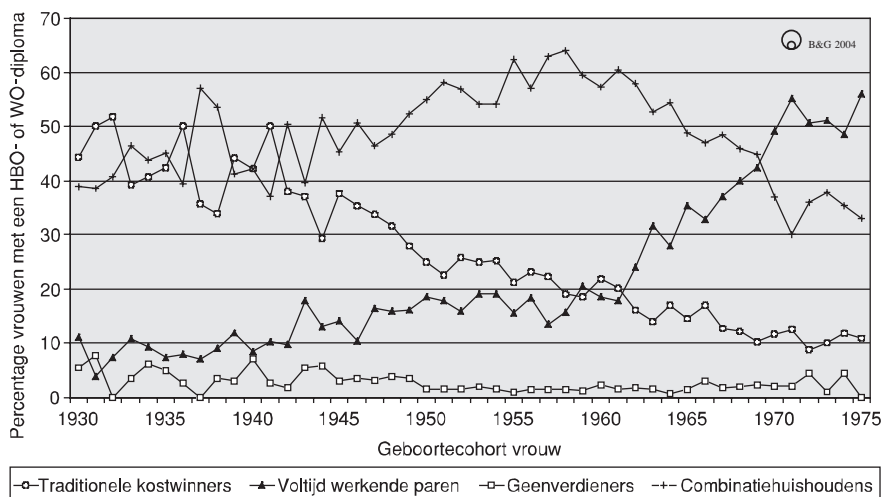
In *figuur 2* is het percentage vrouwen met een HBO- of WO-opleiding per huishoudtype uitgezet naar geboortjaar. We stellen vast dat vooral hoogopgeleide vrouwen geboren voor 1940 relatief vaak kiezen voor een traditioneel huishouden waarin alleen de man voltijd werkt (tussen 50 en 60 procent). Hoogopgeleide

Figuur 1. Percentage huishoudens met jonge kinderen tussen 0 en 4 jaar oud naar geboortecohorten van vrouwen in Nederland

Figuur 2. De verdeling van vrouwen met een HBO- of WO-opleiding over de verschillende huishoudens naar geboortecohorten van vrouwen in Nederland

vrouwen geboren na 1940 kiezen steeds vaker voor een combinatiehuishouden; het percentage dat deze keuze maakt stijgt van ongeveer 40 procent voor vrouwen geboren rond 1940 naar ruim 60 procent voor vrouwen geboren in het begin van de jaren zestig. Voor hoogopgeleide vrouwen geboren vanaf de jaren zestig geldt echter ook dat zij steeds vaker kiezen voor voltijd werken tezamen met hun partner. In latere geboortejaren ontstijgt het aandeel hoog opgeleide vrouwen dat kiest voor een huishouden waarin beide partners meer dan 35 uur per week werken zelfs voor het eerst het percentage dat kiest voor een combinatiehuishouden. Hierbij spelen echter ook nog levensfase-effecten een rol; in de multivariate analyse maken we de vergelijking tussen paren over alle opleidingen met en zonder kinderen. Hierdoor wordt de relatieve invloed van de hoogte van de opleiding ten opzichte van andere huishoudens beter zichtbaar.

Multivariate toetsing: de vergelijking met traditionele kostwinners

In tabel 3 (pag. 114) gaan we na of de invloeden van leeftijd, het hebben van jonge kinderen en een hoge opleiding voor de beslissing om als paar beide voltijd te werken over periode en cohorten zijn veranderd. We tonen de log odds in plaats van de odds ratios; alhoewel odds ratios gemakkelijker zijn te interpreteren in termen van kansverhoudingen geven we de voorkeur aan log odds om interactie-effecten gemakkelijker te kunnen berekenen. In de diverse modellen introduceren we de interactietermen afzonderlijk. Bij de bespreking van de effecten rekenen we de log odds om naar een kansverhouding (ook wel de $\exp(b)$ genoemd). Uit het basismodel is af te leiden dat hoe ouder de vrouw is, des te kleiner de kans wordt ($e^{-0,082} = 0,921$) dat een paar voltijd werkend is; dit in vergelijking met traditionele kostwinners. Elk jaar dat een vrouw ouder is verkleint de kans dat zij behoort tot een voltijd werkend paar met een factor van 0,921, oftewel een daling van 8,5 procent per levensjaar ($1/0,921$). Ook de aanwezigheid van jonge kinderen heeft een sterk negatief effect op de kans om tot een voltijd werkend paar te behoren. Voor paren met kinderen jonger dan vier jaar is de kans op het voltijd werken van beiden 13,3 keer kleiner ($e^{-2,587} = 0,075$) vergeleken met een huishouden waarin geen jonge kinderen aanwezig zijn. Het opleidingsniveau van de vrouw bepaalt in zeer sterke mate de kans dat zij behoort tot een voltijd werkend paar; deze kans is voor wetenschappelijk geschoolde vrouwen ruim 16 maal zo groot ($e^{2,797} = 16,395$) dan die voor vrouwen met alleen lagere school. Voor mannen is het effect van opleiding relatief klein, en zelfs negatief voor hoogopgeleide mannen.

In model 2 en 3 analyseren we in welke levensfase het voor paren aantrekkelijk is om voltijd te werken, en in hoeverre deze invloeden verschillen over tijd en geboortecohorten.

Als basiscohort is geboortjaar 1950 gekozen. Het significant negatieve interactie-effect in model 2 duidt op een toegenomen invloed van de leeftijd van de vrouw voor de jongere geboortecohorten. Vrouwen uit de jongste geboortecohorten die tot een voltijd werkend huishouden behoren zijn gemiddeld gezien jonger dan vrouwen uit oudere cohorten en dit negatieve effect van leeftijd wordt groter over geboortecohorten. Zo is het leeftijdseffect van een in 1955 geboren vrouw $-0,071$ ($-0,066 + (5 \cdot -0,001)$). Dit komt neer op een daling van de kansverhouding om een voltijd werkend paar te zijn ten opzichte van een traditioneel kostwinnerspaar van 7,4 procent ($e^{-0,071} = 0,931$) in vergelijking met geboortjaar 1950. Ter vergelijking, voor een vrouw geboren in 1965 is deze daling 8,4 procent ($e^{-0,081} = 0,922$). Hiermee is hypothese 2a als het gaat om de vergelijking met de traditionele kostwinners verworpen; de verwachting was immers dat het voltijd werken over de tijd zou resulteren in oudere voltijd werkende paren. Ter verduidelijking tonen we in *figuur 3a* (pag. 116) een grafische weergave van de veranderende invloed van leeftijd over geboortecohorten. Om de kansverhouding te berekenen kiezen we voor een paar zonder kinderen met een man van 25 jaar, beiden hoog tertiair opgeleid.

Figuur 3a illustreert allereerst dat de kans op voltijd werken over geboortecohorten toeneemt; de stijgende lijnen van de odds ratios over geboortecohorten betreffen het positieve hoofdeffect van de tijd waarin men is geboren. Paren geboren in jongere cohorten hebben in vergelijking tot traditionele huishoudens een grotere kans om voltijd te werken. Het verschil in het stijgingspercentage van de verschillende leeftijdsgroepen duidt er vervolgens op dat de kans weliswaar voor alle leeftijdsgroepen toeneemt, maar voor jongere vrouwen veel sterker dan voor oudere vrouwen. De gemiddelde leeftijd van vrouwen onder voltijd werkende paren daalt dus (in de vergelijking met traditionele huishoudens), dit ondanks de langere schoolcarrière en het uitstellen van kinderen door anticonceptie.

In model 3 toetsen we in welke mate het effect van de leeftijd van de vrouw verschuift over de periode 1977–2002. De kans dat beide partners voltijd werken neemt voor oudere vrouwen in vergelijking tot jongere over de periode 1977–2002 af (in de vergelijking met een traditioneel kostwinnershuishouden). Zo daalt de kans om tot een voltijd werkend paar te behoren tussen 1977 en 2002 met 13,6 procent ($e^{(-0,078 + (25 \cdot -0,002))} = 0,880$). Met dit resultaat verwerpen we ook hypothese 2b, die het gemiddeld ouder worden van voltijd werkers over de tijd voorspelde.

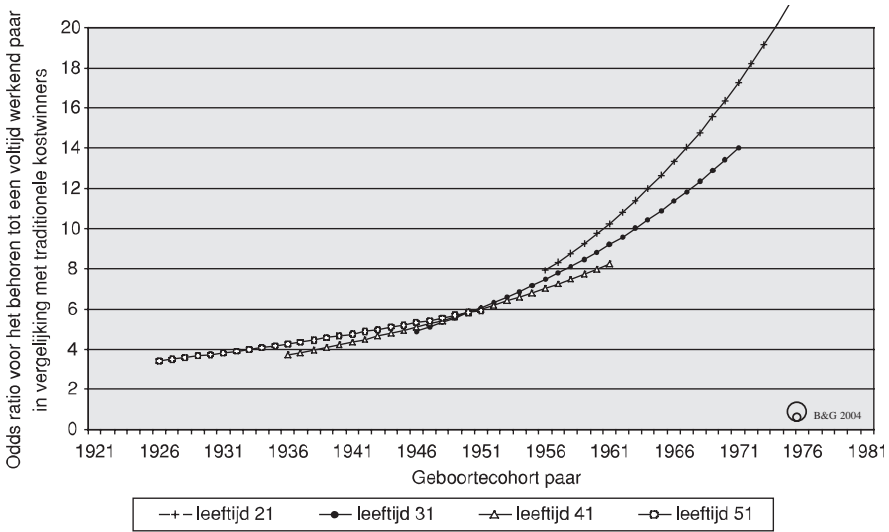
In de modellen 4 en 5 gaan we na of de invloed van het hebben van jonge kinderen in het huishouden over cohorten sterker wordt of afneemt in vergelijking

Tabel 3. Multinomiale regressieanalyse - de invloed van leeftijd, kinderen en opleidingsniveau voor het behoren tot een voltijd werkend paar ten opzichte van traditionele kostwinnershuishoudens (log odds)

traditioneel (0) vs. voltijd (1)	1	2	3	4	5	6	7
Constante	-0,001	-0,673**	-0,432**	-1,301**	-0,618**	-0,587**	-0,125**
Basismodel							
Leeftijd vrouw	-0,082**	-0,066**	-0,078**	-0,057**	-0,085**	-0,067**	-0,088**
Leeftijd man	0,002*	0,020**	0,000	0,030**	-0,007**	0,020**	-0,002*
Kinderen in huishouden							
- kinderen: geen (<i>ref</i>)							
- kinderen: 0 - 4	-2,587**	-2,578**	-2,629**	-1,617**	-1,582**	-2,600**	-2,610**
- kinderen: > 4	-1,623**	-1,452**	-1,516**	-1,224**	-0,831**	-1,471**	-1,503**
Opleidingsniveau vrouw							
- primair (<i>ref</i>)							
- laag secundair	0,316**	0,255**	0,261**	0,250**	0,261**	0,238**	0,266**
- hoog secundair	1,136**	0,947**	0,954**	0,913**	0,966**	0,904**	0,875**
- laag tertiair	1,091**	1,722**	1,728**	1,647**	1,728**	1,591**	1,154**
- hoog tertiair	2,797**	2,549**	2,545**	2,444**	2,549**	2,399**	1,976**
Opleidingsniveau man							
- primair (<i>ref</i>)							
- laag secundair	0,009	-0,038	-0,034	-0,033	-0,023	-0,041*	-0,040*
- hoog secundair	0,169**	0,080**	0,089**	0,077**	0,107**	0,071**	0,084**
- laag tertiair	-0,008	-0,069**	-0,062**	-0,084**	-0,048*	-0,089**	-0,094**
- hoog tertiair	-0,147**	-0,199**	-0,191**	-0,229**	-0,168**	-0,211**	-0,235**

<i>Leeftijd</i>		
Geboortecohort (1950=0)	0,052**	
Geboortecohort * leeftijd vrouw	-0,001**	
Periode		0,126**
Periode * leeftijd vrouw		-0,002**
Kinderen		
Geboortecohort (1950=0)	0,097**	
Geboortecohort * kind 0-4	-0,108**	
Geboortecohort * kind > 4	-0,088**	
Periode		0,148**
Periode * kind 0-4		-0,157**
Periode * kind > 4		-0,105**
<i>Opleiding</i>		
Geboortecohort (1950=0)		0,023**
Geboortecohort * secundair (l)		0,017**
Geboortecohort * secundair (h)		0,024**
Geboortecohort * tertiair (l)		0,037**
Geboortecohort * tertiair (h)		0,030**
Periode		0,067**
* = Significant (p < 0,05)		
** = Significant (p < 0,01)		

Figure 3a. Effect van leeftijd voor de kans op het behoren tot een voltijd werkend paar versus traditionele huishoudens over geboortecohorten voor vrouwen (odds ratio)

met traditionele huishoudens. Het hoofdeffect laat zien dat de aanwezigheid van jonge kinderen de kans om voltijd te werken verkleint. Bovendien is het effect sterker negatief voor personen uit de jongere cohorten in vergelijking met personen geboren in de oudere cohorten. Zo is onder huishoudens met jonge kinderen vergeleken met traditionele kostwinners de kans om tot een voltijd werkend paar te behoren voor paren geboren in 1960 ($e^{-1,617 + (10 * -0,108)} = 0,067$) 14,8 maal kleiner dan voor paren geboren in 1950. Deze resultaten leiden tot het verwerpen van hypothese 3a en een bevestiging van de contrasthypothese 3b. Personen uit de jongere geboortecohorten met jonge kinderen behoren minder vaak tot een voltijd werkend paar en kiezen relatief vaker voor een traditioneel kostwinnersgezin. In model 5 zien we een soortgelijk effect over de periode 1977-2002. We constateren dat de aanwezigheid van jonge kinderen steeds minder vaak samengaat met het voltijd werken van beide partners. De kans om voltijd te werken in verhouding tot de kans om te behoren tot een traditioneel kostwinnershuishouden is bij de aanwezigheid van kinderen van 0 tot 4 jaar in 1990 ($e^{-1,582 + (13 * -0,157)} = 0,026$) 37,4 maal kleiner dan in 1977. Dit geeft ondersteuning voor hypothese 3d; vanaf de jaren zeventig gaat de keuze om beide voltijd te werken in vergelijking tot traditionele huishoudens steeds minder vaak samen met de aanwezigheid van jonge kinderen in het huishouden.

Ten slotte toetsen we in de modellen 6 en 7 de veranderende invloed van de hoogte van de opleiding; we doen dit voor het opleidingsniveau van vrouwen. Zowel over geboortecohorten als over de tijdsperiode is te zien dat vrouwen van voltijd werkende paren in vergelijking met traditionele kostwinnershuishoudens steeds hoger opgeleid raken. In beide gevallen gaat dit het sterkst op voor de laag tertiair opgeleiden (HBO-ers). De keuze voor een voltijd werkend huishouden ten gunste van een traditioneel kostwinnershuishouden wordt over de tijd (de periode 1977-2002 en over geboortecohorten) in toenemende mate gemaakt door vrouwen met een HBO-diploma. Dit geeft ondersteuning voor de hypothese 4b en 4d.

Multivariate toetsing: de vergelijking met combinatiehuishoudens

In tabel 4 presenteren we de effecten voor de vergelijking van voltijd werkenden met mensen in een combinatiehuishouden. De analyse lijkt veel op de vergelijking met de traditionele huishoudens in tabel 3; toch zijn er interessante verschillen waar te nemen. In model 1 is het opmerkelijk dat het opleidingsniveau voor de vergelijking voltijd werken en combinatiehuishoudens er veel minder toe doet dan in vergelijking met traditionele huishoudens. Het zijn wel voornamelijk vrouwen met een tertiaire opleiding (HBO, WO of hoger) die iets vaker kiezen voor een voltijd werkend paar. Voor tertiair laag en hoog opgeleiden is de kans respectievelijk 16,6 procent, en 48,5 procent hoger in vergelijking tot vrouwen met een basisopleiding..

In model 2 analyseren we de veranderende invloed van leeftijd over geboortecohorten. Opvallend hier is dat het hoofdeffect van de tijd waarin men is geboren negatief is; dat wil zeggen dat de keuze onder paren uit jongere geboortecohorten vaker valt op een combinatiehuishouden. Ook hier speelt de leeftijd van de vrouw een steeds grotere rol; voor een paar geboren in 1960 is de kans dat beiden voltijd werken een factor 0,92 kleiner ($e^{-0,078+(10 * -0,001)}$) dan wanneer dit paar omstreeks 1950 is geboren. De kansverhouding wordt grafisch weergegeven in *figuur 3b*.

Naarmate vrouwen ouder worden, wordt de keuze voor voltijd werk minder aantrekkelijk. In *figuur 3b* is te zien dat de kansverhouding voor voltijd werken van beide partners ten opzichte van combinatiehuishoudens voor alle leeftijdsgroepen kleiner wordt. In vergelijking met *figuur 3a* is het hoofdeffect van de tijd waarin een paar is geboren negatief, over de tijd kiezen paren vaker voor een combinatiehuishouden. Voor oudere vrouwen daalt de kans om te behoren tot een voltijd werkend paar ten opzichte van de kans om te behoren tot een combinatiehuishouden sneller dan voor jongere vrouwen. Dit betekent dat de

Tabel 4. Multinominale regressieanalyse - de invloed van leeftijd, kinderen, en opleidingsniveau voor het behoren tot een voltijd werkend paar ten opzichte van combinatiehuishouden (log odds)

combinatie (0) vs. voltijd (1)	1	2	3	4	5	6	7
Constante	0,630**	1,013**	0,877**	0,691**	0,385**	1,139**	0,820**
Basismodel							
Leeftijd vrouw	-0,066**	-0,078**	-0,066**	-0,070**	-0,062**	-0,080**	-0,064**
Leeftijd man	-0,003**	-0,013**	0,000	-0,008**	-0,003**	-0,014**	0,001
Kinderen in huishouden							
- kinderen: geen (ref)							
- kinderen: 0-4	-1,757**	-1,719**	-1,748**	-0,956**	-0,550**	-1,748**	-1,753**
- kinderen: > 4	-0,963**	-0,993**	-1,021**	-0,840**	-0,298**	-1,031**	-1,026**
Opleidingsniveau vrouw							
- primair (ref)							
- laag secundair	-0,074**	-0,019	-0,037	-0,023	-0,026	-0,029	0,060
- hoog secundair	-0,035	0,084**	0,058**	0,062**	0,074**	0,085**	0,171**
- laag tertiair	0,154**	0,277**	0,248**	0,229**	0,252**	0,201**	-0,008
- hoog tertiair	0,396**	0,564**	0,527**	0,499**	0,532**	0,339**	-0,151*
Opleidingsniveau man							
- primair (ref)							
- laag secundair	-0,001	0,043*	0,033	0,048*	0,050*	0,045*	0,035
- hoog secundair	0,022	0,088**	0,074**	0,089**	0,095**	0,089**	0,077**
- laag tertiair	-0,119**	-0,049*	-0,066**	-0,057*	-0,043*	-0,058*	-0,078**
- hoog tertiair	-0,032	0,037	0,016	0,022	0,045	0,032	-0,001
Leeftijd							
Geboortecohort (1950=0)		-0,020**					
Geboortecohort * leeftijd vrouw		-0,001**					

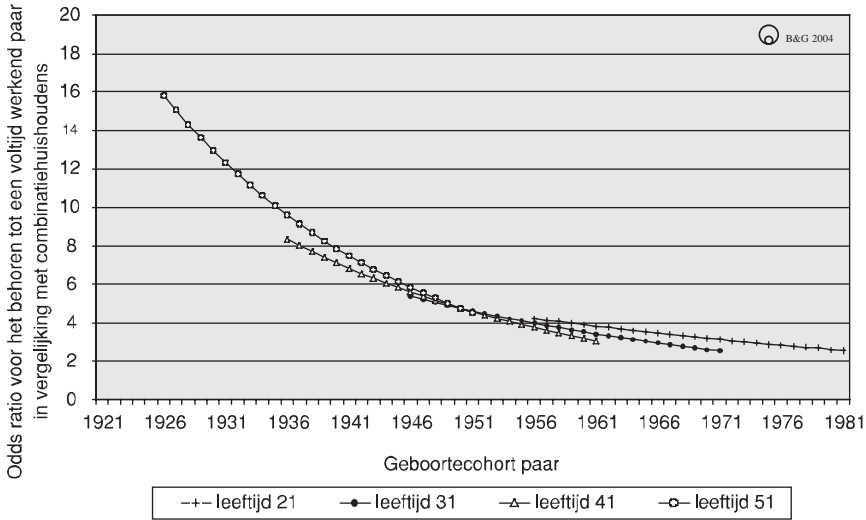

Periode									
Periode * leeftijd vrouw									-0,060**
									0,000
Kinderen									
Geboortecohort (1950=0)									-0,008**
Geboortecohort * kind 0-4									-0,073**
Geboortecohort * kind > 4									-0,049**
Periode									0,006**
Periode * kind 0-4									-0,177**
Periode * kind > 4									-0,109**
Opleiding									
Geboortecohort (1950=0)									-0,036**
Geboortecohort * laag secundair									0,003
Geboortecohort * hoog secundair									0,003
Geboortecohort * laag tertiair									0,011**
Geboortecohort * hoog tertiair									0,024**
Periode									-0,059*
Periode * laag secundair									-0,013*
Periode * hoog secundair									-0,010
Periode * laag tertiair									0,041**
Periode * hoog tertiair									0,089**
(Nagelkerke) R ²	26,2%	30,2%	30,1%	31,0%	30,4%	30,3%	30,2%		
N	461.003	461.003	461.003	461.003	461.003	461.003	461.003	461.003	461.003

* = significant (p < 0.05); ** = significant (p < 0.01)

Bron: Arbeidskrachtentellingen 1977-1985 (CBS); Enquête Beroepsbevolking 1990-2002 (CBS).

Figure 3b. Effect van leeftijd voor de kans op het behoren tot een voltijd werkend paar versus combinatiehuishoudens over geboortecohorten voor vrouwen (odds ratio)

groep voltijd werkenden relatief gezien uit steeds jongere vrouwen bestaat. Hiermee verwerpen we wederom hypothese 2a. Model 3 laat zien dat er geen significante veranderingen zijn in het leeftijdseffect over de periode 1977-2002.

De modellen 4 en 5 toetsen of de aanwezigheid van jonge kinderen in een huishouden de kans op een voltijd werkend paar verkleint en in welke mate dit effect over de tijd toe- of afneemt. De interactie-effecten voor de aanwezigheid van jonge kinderen zijn min of meer vergelijkbaar met die in de vergelijking met traditionele huishoudens. Ergo, de aanwezigheid van jonge kinderen verkleint de kans op voltijd werken van beide partners en dit effect wordt over geboortecohorten en in de periode 1977-2002 negatiever ook in de vergelijking met het combinatiehuishouden. Voltijd werk aan de ene kant en jonge kinderen aan de andere lijkt hiermee steeds minder populair; paren kiezen in toenemende mate voor een andere ordening van werk en zorg en vermijden steeds vaker het voltijd werken van beiden. De hypothese 3b wordt door deze resultaten bevestigd.

Ten slotte toetsen we in welke mate de hoogte van de opleiding onder voltijd werkende paren verandert ten opzichte van combinatiehuishoudens. Een

opvallend verschil met tabel 2 is dat hier alleen de hoogst opgeleide vrouwen in vergelijking tot vrouwen met basisonderwijs over de tijd steeds vaker kiezen voor een voltijd werkend huishouden. Zo was de kans op het behoren tot een voltijd werkend paar in vergelijking met het behoren tot een combinatiehuishouden voor wetenschappelijk opgeleiden in 1980 een factor 1,12 groter ($e^{-0,151 + (3 * 0,089)} = 1,122$) dan voor vrouwen met alleen lagere school; in 1995 is dit 4,26 maal zo groot in vergelijking met paren uit dat geboortear jaar met basisonderwijs. Wederom vinden we ondersteuning voor de hypothesen 4b en 4d, de keuze voor voltijd werk wordt in toenemende mate gemaakt door academisch geschoolde vrouwen.

10.6. Conclusie

Op basis van een unieke stapeling van 13 grootschalige surveys hebben we in deze studie laten zien dat de groei van het aantal voltijd werkende paren in Nederland vooral is toe te schrijven aan de specifieke keuzes die personen uit de jongste geboortecohorten maken. Voor personen geboren na 1950 is het beide voltijd werken binnen paren steeds populairder geworden en als gevolg hiervan is in Nederland het percentage huishoudens waarin beide partners 35 uur of meer werken substantieel toegenomen. Een mogelijke verklaring voor het gesignaleerde cohorteffect moet ons inziens worden gezocht bij een aantal structurele en culturele veranderingen die sinds de jaren zestig zijn ingezet. Als gevolg hiervan is de vrouwelijke arbeidsparticipatie sinds begin jaren tachtig aanzienlijk gestegen en zijn opvattingen over het combineren van werk en zorg sterk gemoderniseerd. Het opgroeien in een tijd waarin vrouwen een meer volwaardige en gelijkwaardige positie innemen leidt tot een groei van het aantal relaties waarin partners ervoor kiezen om voltijd werken, in ieder geval wanneer zij de arbeidsmarkt betreden. Toekomstig onderzoek zou via concrete invullingen van het cohorteffect meer duidelijkheid kunnen geven over het relatieve belang van de structurele en culturele component van de cohortspecifieke socialisatie.

Als het gaat om de samenstelling van de groep voltijd werkende paren is duidelijk geworden dat voltijd werken vooral onder jongeren populair is, dat de aanwezigheid van jonge kinderen achterblijft bij andere huishoudens en dat zij gemiddeld gezien hoger zijn opgeleid dan andere paren. De samenstelling van de groep voltijd werkende paren bleek echter niet statisch, maar is substantieel veranderd over de periode 1977-2002 en over geboortecohorten. Voltijd werkende paren in Nederland bestaan relatief gezien steeds vaker uit jonge personen. Daarenboven is de aanwezigheid van jonge kinderen in een

huishouden met twee voltijd werkende personen steeds minder gebruikelijk; over de periode 1977-2002 en over geboortecohorten combineren steeds minder stellen voltijd werken met de zorg voor jonge kinderen. Het lijkt erop dat de keuze voor het voltijd werken van beiden voornamelijk aantrekkelijk is in het begin van de werk- en relatiecarrière. De beslissing om kinderen te nemen gaat op grond van onze gegevens vaak samen met een voorkeur voor een andere werkverdeling tussen de partners; aldus geven zij vaker de voorkeur aan een combinatiehuishouden of traditionele verdeling van taken. Verder vinden we hoofdzakelijk hoogopgeleiden in de huishoudens waarin beide partners voltijd werken. De groep lijkt in dit opzicht een steeds exclusiever karakter te krijgen; voltijd werkenden bestaan heden ten dage uit relatief meer hoogopgeleiden dan 25 jaar geleden. Daarmee behoort het voltijd werken van beide partners in een huishouden bij een keuzeprofiel dat exclusief hoort bij de meer elitaire groepen in onze samenleving. Het is daarom interessant om via een dynamische modellering na te gaan op welk moment en onder welke omstandigheden deze hoogopgeleide paren kiezen om beiden voltijd te werken en wanneer en onder welke omstandigheden men daarmee stopt.

Wanneer we de situatie in Nederland vergelijken met landen waar de arbeidsdeelname van vrouwen veel hoger is, lijkt duidelijk dat daar ook het voltijd werken aanzienlijk populairder is, ook wanneer er kinderen in een huishouden aanwezig zijn. Dit is vooral het geval in de Verenigde Staten en Scandinavië, waar de participatiegraad van vrouwen en het aantal uren dat gewerkt wordt door paren vele malen groter is (Fullerton, 1999; Jacobs en Gornick, 2002; Sundström, 1993). Dit roept de vraag op in hoeverre de sterke groei van het aantal combinatiehuishoudens in Nederland leidt tot een grotere acceptatie van het volwaardig participeren van vrouwen op de arbeidsmarkt en derhalve een opstap is naar een stijging van het aantal voltijd werkende paren.

Literatuur

- Akker, P. van den, L. Halman en R. de Moor (1993), *The individualizing society*. Tilburg: Tilburg University Press.
- Beck, U. en E. Beck-Gernsheim (1995), *The normal chaos of love* (M. Ritter en J. Wiebel, vertaling). Cambridge: Polity Press.
- Becker, H.A. (1992), *Generaties en hun kansen*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Beets, G. (2004), De timing van het eerste kind: een overzicht. *Bevolking en Gezin*, 33(1), pp. 115-142.
- Blalock, H.M. (1966), The identification problem and theory building: the case of status inconsistency. *American Sociological Review*, 31(1), pp. 52-61.

- Blalock, H.M. (1967), Status inconsistency, social mobility, status integration and structural effects. *American Sociological Review*, 32(5), pp. 790-801.
- Blossfeld, H.P. en C. Hakim (1997), *Between equalization and marginalization: Women working Part Time in Europe and the United States of America*. Oxford: Oxford University Press.
- Breedveld, K. (2000), *Van arbeids- naar combinatie-ethos*. Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) - Werkdocument 66.
- Buchmann, M. (1989), *The script of life in modern society: Entry into adulthood in a changing world*. Chicago: University of Chicago Press.
- CBS (1978), *Arbeidskrachtentelling 1977*. Voorburg: Centraal Bureau voor de Statistiek (Hoofdafdeling Statistieken van Arbeid, Inkomen en Consumptie).
- CBS (2005), *Arbeidsdeelname van paren* - <http://statline.cbs.nl>. Retrieved 10 januari, 2005.
- Dekker, G., J. de Hart en J. Peters (1997), *God in Nederland 1966-1996*. Amsterdam: RKK/KRO: Anthos.
- Drobnic, S., H.P. Blossfeld en G. Rohwer (1999), Dynamics of women's employment patterns over the family life course: A comparison of the United States and Germany. *Journal of Marriage and the Family*, 61(1), pp. 133-146.
- Elzen, A.J. (2002), *Zekerheid of Zelfontplooiing? Een internationaal vergelijkend onderzoek naar arbeids- en gezinswaarden*. Nijmegen: Radboud Universiteit.
- Fullerton, H.N. (1999), Labor force participation: 75 years of change, 1950-98 and 1998-2025. *Monthly Labor Review* - Bureau of Labor Statistics of the U.S. Department of Labor, December, 3-12.
- Garssen, J. (2003), Demografie van de jeugd, 2002. *Bevolkingstrends*. Statistisch kwartaalblad over de demografie van Nederland, een uitgave van het CBS. 51(1), pp.11-20.
- Gershuny, J. en O. Sullivan (1998), The sociological uses of time-use diary analysis. *European sociological review*, 14(1), pp. 69-86.
- Glenn, N. (1980), Values, attitudes and beliefs. In: J. Brim en J. Kagam (red.), *Constancy, and change in human development*. Cambridge: Harvard University Press. pp. 596-639.
- Gornick, J.C. en M.K. Meyers (2003), *Families that work. Policies for reconciling parenthood and employment*. New York: Russel Sage Foundation.
- Hakim, C. (1995), Five feminist myths about women's employment. *British Journal of Sociology*, 46(3), pp. 429-455.
- Henkens, K., Y. Grift en J. Siegers (2002), Changes in female labour supply in the Netherlands 1989-1998: the case of married and cohabiting women. *European journal of population*, 18(1), pp. 39-57.
- Hooghiemstra, E. (1997), Een- en tweeverdieners. In: M. Niphuis-Nell (red.), *Sociale atlas van de vrouw; deel 4, Veranderingen in de primaire leef sfeer*. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), pp. 53-84.
- Hooghiemstra, E. en M. Pool (2003), *Tussen Partners. Gezamenlijke keuzen tijdens de levensloop*. Den Haag: Nederlandse Gezinsraad.
- Inglehart, R. (1977), *The silent revolution: changing values and political styles among Western publics*. New Jersey: Princeton University Press.

- Inglehart, R. (1990), *Culture shift in advanced industrial society*. New Jersey: Princeton University Press.
- Inglehart, R. (1997), *Modernization and postmodernization: cultural, economic, and political change in 43 societies*. New Jersey: Princeton University Press.
- Jacobs, J.A. en J.C. Gormick (2002), Hours of paid work in dual-earner couples: The United States in Cross-National Perspective. *Sociological Focus*, 35(2), pp. 169-188.
- Keuzenkamp, S. en K. Oudhof (2000), *Emancipatiemonitor 2000*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP).
- Kuijsten, A. (2000), Gezinnen in beweging? Een introductie. *Bevolking en Gezin*, 29(2), pp. 1-24.
- Liefbroer, A.C. en P.A. Dykstra (2000), *Levenslopen in verandering. Een studie naar ontwikkelingen in de levenslopen van Nederlanders geboren tussen 1900 en 1970*. Den Haag: SDU Uitgevers.
- Lippe, T. van der (2001), *The effect of individual and institutional constraints on hours of paid work of women*. New York: Walter de Gruyter.
- Lippe, T. van der en L. van Dijk (2001), *Women's employment in a comparative perspective*. New York: Aldine de Gruyter.
- Long, S. (1997), *Regression models for categorical and limited dependent variables*. Advanced quantitative techniques in the social sciences, Volume 7. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Mannheim, K. (1964), Das Problem der Generationen. In: K. Mannheim (red.), *Wissensoziologie*. Berlin: Hermann Luchterhand Verlag.
- Moen, P. en S. Sweet (2003), Time clocks: Work-hour strategies. In: P. Moen (red.), *It's about time. Couples and careers*. New York: Cornell University Press.
- Pelzer, B., R. Eisinga en P.H. Franses (2001), Estimating transition probabilities from a time series of independent cross sections. *Statistica Neerlandica*, 55, pp. 249-262.
- Peters, J. en A. Felling (2000), Individualisering van waardenoriëntaties. In: A. Felling, J. Peters en P. Scheepers (red.), *Individualisering in Nederland aan het einde van de twintigste eeuw. Empirisch onderzoek naar omstreden hypotheses*. Assen: Van Gorcum.
- Portegijs, W., A. Boelens en S. Keuzenkamp (2002), *Emancipatiemonitor 2002*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP)/Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).
- Pott-Buter, H. en K.G. Tijdens (1998), *Vrouwen. Leven en werk in de twintigste eeuw*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Praag, C.S. van en M. Niphuis-Nell (1997), *Het Gezinsrapport*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP).
- Reemers, A.M.W. (2003), Arbeidsdeelname van paren. *Sociaal-economische Maandstatistiek*. pp. 12-15.
- Schor, J.B. (1991), *The overworked American: The unexpected decline of leisure*. New York: Harper Collins.
- Sundström, M. (1993), The growth of full-time work of Swedish women in the 1980s. *Acta Sociologica*, 36, pp. 139-150.
- Te Grotenhuis, M. (1999), *Ontkerkelijking: oorzaken en gevolgen*. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen.

Appendix A

Aandeel verdienertypen^a 1977-2002 op basis van arbeidsmarktparticipatie (in procenten, ongewogen).

	1977	1981	1983	1985	1990	1992	1995	1996	1997	1998	2000	2001	2002
Eenverdiener vrouw	1,6	2,4	3,3	3,0	3,6	2,8	3,2	3,3	3,1	2,5	3,3	3,3	3,0
Eenverdiener man	71,8	66,7	63,8	63,7	49,4	48,6	44,7	43,8	41,8	39,5	36,9	34,6	32,2
Ander(vr)half(man)	0,3	0,6	0,5	0,5	0,9	0,9	0,9	1,1	1,1	1,1	1,4	1,3	1,2
Ander(man)half(vr)	10,8	12,9	13,6	14,7	21,3	25,9	29,4	30,4	32,1	34,7	35,9	38,6	42,0
Half-om-half	0,6	0,7	0,8	0,8	2,5	2,1	2,5	2,6	2,8	3,3	3,8	4,1	4,7
Volgtijd werkenden	8,1	10,6	9,3	9,4	12,7	14,3	13,9	13,9	14,8	15,3	13,4	14,4	13,6
Geenverdieners	6,8	6,2	8,7	7,9	9,6	5,4	5,5	4,9	4,3	3,6	5,2	3,9	3,2
	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
Aantal paren	61.020	95.515	56.334	53.120	29.558	22.800	25.546	23.569	23.390	21.304	22.629	21.792	21.467

^a minder dan 12 uur betaalde arbeid = geen werk; 12 tot 35 uur = parttime; 35 uur of meer = voltijd.

Bron: Arbeidskrachtentellingen 1977-1985; Enquête Beroepsbevolking 1990-2002.

